

Тиймээлгезинче, БУРУНГААР!

чугаалап тур

БИСТЕН ХАМААРЖЫР

Мээң төрөөн Тывага чыа амыдыралдың оруун Октябрь аятыпкан. Ол дөргө Тываның бүтү тала-биле сайыраарына оша таарымчалык болганын бистин республиканың бежен чыл иштинде өрткөн тоотугу бодунан турар. Ол дөргө кыял буртууге база хамаар-
лар.
Мен сандар өгө өскөн, адым араттын огу мен. А бөгүн коммунисттер күш-ажа-
лың шалычын деп бедик атты эдлел чор мен.
Ужун дөрт чыл бурунгаар Чөөн-Хемчиктин Чыргалың чытма машинамын кырып-
корга-корга олурган алган, Кызылга эртем-билет чедип алдыр дээң, кедим. Чөгүм кала өөрөспүн база-ла эки билбес турдум. Орука чоруп орумда, сагышымга бодал кир-
ген: «Ужар күш дег дүргө мындыг демир адым чорутуп ишпаар турган болза, кайы хире ирп, кынаа-лаа бо дөргө ала-ла күнөлдир ийин шоолуг эртем-сургуул чок кы-
жып бо хире барын машинаны башкарып чедип алдыр берге-ле боор».
Найыскалга келирмеге, ме-
дээ тааржыр хире өөрөспүр чөп база бедик чок болду. Ынчангаш демги бодал чор-
раан бодалым сагышымга база кырып келди. Ам-ла дидим-
вель бердим. «Советтерге» деп чөргө барган, «Чолаачыга өөрөспүрүн күзүп турар мен. Хүлөң алдыр ирп бе?»—дең, оң пачалыгындан айтырарымга ол өөрүшкүлүг хүлөң алган.
Оон боор амга чедир маши-
на тузаланган салдымны кедим. Ур-лаа үе өрткөн, ууу-даа оруктарын эртим.
Автомашина дөргө бистин республиканың көз транспор-
ту болган. Автопаркеп — республиканың амыдыралы-
ныс бир сүдүм. Бизди бо-
ларда ошу башкарып ижи-
лерин ролу, олардың харым-
салгам улуз.
Чолаачылан кирген үем дүргүзүлгө чыгыс-даа оза-
олдана таварып көрбөм мен. Чамды уузе оон че-
диникиниң чамды тү-

дүргүзүлгө бодунан турар. Оларын республикада тагы-
вас кили ховар, коллектив-
тиң хүлөңүг кыжылар.
Октябрьның ачымында мээң ийи урутарым — бирөөн дөдө эртемниң, мал эмчян, ийигизин орутмак эртемниң, кижик эмчян болганар. Ок-
тябрь аяк-тодугу мурунга эртемче каалама орутуң ий-
чалдыр амыткан. Бис ишкан, намыс-харым улагаткан уузе-
га оон артык өөрүшкүлүг чө-
ве турбас. Оларга чыгыс ча-
лыг адаларың чалаң берген аас-кежик камбан чо-
ручар.
Олег КОМБУЙ-ООЛ, чолаачы.

Өөрүшкүнүн сөстери

Оргу-Шөл. Кара-Дөг. Бо дөргө тоотугу чөргө. Уузе-
туң хосталган дөңгө феодал-
дарга, дарлакчыларга уузе
эрес-дидим тулуң турган бис-
тин мадырмың бургууларын оң-
гус-туулаа чөгүм-на маада тур-
выс Оргу шөлдө турар.
Бо чөргө хой каадыр чө-
раам, оларның онгу-тур-
ламын ойбууңуң намыс ий-
лөскөп каар. Улустуң хостал-
ган дөңгө дөңгө дөңгө ту-
чууңуңа аштыргаш, Улаас-

Улуг Октябрьга сеткилдиг ха-
нымыңдан бирөөдүң сөсте-
рин чуугаалап турар бис.
Улустуң хосталган дөңгө
тулуң турган мадырмың де-
мисеңилерин чуугаалап тур-
густуң бистин сохтоу-
күстү оларга тураскалдың.
«Алдан-Мадыр» деп адаан.
Ажыл-агый амык-даа болза,
оң экономиказы өзүп, быжы-
гып, хөгжүдөңгө бедикче
дүргө бургууларан кел чо-
руур.
Улуг башкы Ленинниң, Ок-
тябрьниң арат кижиге шаң-
намы аас-кежик дөргө-ле
хостуг эрге-шөлө, күш-ажыл,
дыштанымга болган өөрөдө-
лө болтай. Төрөөн чуртуу-
сү күчүлүг болган бай-шырар.
Оң чөтөтөлүшкүниң дөңгө
бүтү уаустуң үлөңгө са-
лышкынын ийире совет
ажыл-агый буртуугуң хүлө-
гөң.
Шуудуру амык-иң кижини
алдырдыр дөңгө болтай.
Эртен беш чылда эрес-шү-
дүргө амык-дан чүс-чүс муң
кыжыларын Төрөөн чурт бе-
дин-биле үлөң, чазактың
хавыялар — өрдөспүр
болган медалдар-биле шаң-
наам. Олар-биле кады мени
база Ленин ордени-биле шаң-
наамыга кызылжарык өрү-
п, байыраады таварыптыр
өөрүшкүнүн сөстери парти-
яга болган чааама база ка-
лап чуреттиң хамызыңдан
илергейлел.
Ол дөңгө шаңдал төрөө
сохтоуңуң амык-терөө дөңгө
улам күжөңиктиң амык-
дарың мөөң хүлөңдирш
турарын бедик харымсалга-
биле медресе билеп турар
мен. Тоску беш чылдың ир-
ги чылында көргүзүм ми-
лдиг болган: төрүрү чөс баш
хойга оонаштыр 110 хураган,
бир хойдаан 2,3 кг дүң кы-
рып алдыңар. Ол ишкан
кышыа уузе 16 тонна сөгө
беткеттиңер, кайаалары
сөптөң, өске-даа амык-дары
кылың. Ол дөргө хойжу мээң
улуг байыраалга бедик бо-
лур.
О. ДАЖЫ-НАМЧАЛ,
«Алдан-Мадыр» сохтоуң
хойжузу.

тайга бажым вестирин ша-
жылаткан мадырларын ду-
гайын кийи тураскалдың-
биле бодал эртим. Чүгө дөргө
оларның саны эвөө-даа бол,
күштүг дайымага уузе бо-
чөптөңи холга туткан, хо-
стага дөңгө тулуң турган
бистин мадырмың бургуула-
лыс оң-дур. Оларның хо-
стага, аас-кежик дөңгө
хөс-болган Улуг Октяб-
ры тилеп бодарыңың ачы-
ында боттанган. Кошкун ты-
ва араттың аас-кежикче оруу
оң эгелөө. Ынчангаш бис

«Ажылчы чоннар депутат-
тарың көдө болган суур
Советтериниң ажыл-иш
жидер дугайында» СЭКП ТК-
ның доктаалы амыдыралга
боттандырылган, сохтоз бү-
дүрүлгөң хөгжүдөңгө са-
лышкынын кырып, бистин
көдө - Советтик ажыл-иш-
лери Октябрь байыраалың
дугаа-биле уткуп турар.
Көдө Советке 30 депутат
сонуткан. Оларын сохтоз бү-
дүрүлгөңиң кол участокта-
рында хувааган. Мал ажы-
лында—7, хову ажылында—
9, өскөдө амык-агыйшын
ажыл-иш адырларында
ажыл-иш, тоску беш чылдың
бирганын планымг олаа-
ларын хуваа бетиңде күжө-
дир дөңгө демисеңе биче эвөс
ажылдары кылың. Советтик
девискөңдө «Шекпээр»
сохтоз, бир ортумак школа, 2
урттар асылың, клуб, библио-

КӨДЭЭ СОВЕТ БОЛГАШ СОВХОЗ БУДУРУЛГЕЗИ

төс, эмнеге пунктуу, за-
рызаа салыры болган өс-
ке-даа култура албан чө-
рөң бар.
Сохтозтуң экономиказын
хөгжүдөңгө бүтү тала-биле
сандар чедирери Советтик,
оң депутаттарың амык-
да бир чугула чүтү ол СЭКП-
ның XXIV съездинин Дирек-
тиваларында айтылган со-
ругалар Советтериниң амык-
чорудуңуңа улам бедик
негелдени салып турарын би-
лир бис. Ынчангаш бистин
Советтик депутаттары, кы-
чы сандың Зоя Ооржак, трак-
торист Улаш-оол Куулар,
хойжу Кара-Кыс Ооржак олар
чаа беш чылдың соругала-
рып күжөдиринче чонну мо-

КӨДЭЭ СОВЕТ БОЛГАШ СОВХОЗ БУДУРУЛГЕЗИ

билэстеп, боттары база куш-
ажылга үлөспүн коргуту-
келген.
Көдө Советтик сессия-
зын, күссом хураалдарын өй-
шаанда эртерин, план дау-
гаар аңаа чалгалашкын, мал
чөмүнчү белекелди, кышыа
беткеткен талазы-биле сохтоз
директорунуң бригадирлер-
ниң илеткелдерин дыңаап
тургулаан бис. Организас-мас-
салыг өске-даа амык-дары
чорудуңуңа турарыңың түнө-
лүлгө бистин сохтоз чыл пла-
ның күжөдиринче боттуң са-
лышкыны-биле байыраалың
уутуң турар. Сохтоз күжө-
дир сандарыңың планың 101,4
хуу күжөткен. Эт, сүт, дүң
сандарыңың чыл планың чоон-
ку үеде күжөдириниң аргала-
ры бар. Бистин көдө Совет-
тиң чоңу күжөңгө эт сандары-
ның планын Улуг Октябры-
ның байыраалың бүдүзү-
дө бүдүн чартык катап, дү-
түң ийи ажыг катап кү-
сеткен.
Көдө Советтик депутатта-
ры бо чылын суур чаагайжы-
дар, чонун амыдыралың
културтуң деңгелди бедидер,
чонун амыдырал хандыры-
газын өйөңдөр талазы-биле
айтырларга күчүң мөөң-
лөң турар. Сохтоз тозу—Би-
че-Тей суура чуртталганың
култура-амыдыралың туу-
лары чыл бүрдө немел-
келген.
Сохтозтуң мурунда ший-
тирлөө чогур амык-дар
аңаа хой. Ол уузе амык-херек-
чө көдө Совет, оң депутат-
тары аңаа эвөөн эвөс үлө-
хууш кырыр. Чүгө боттары-
ның үлөспүн-биле кижилер-
ниң хей-адым көдөрү эвөс,
а харын организасчы хей-та-
ламы амык-дар калбары
чонун айбычылдарың хү-
дүгү хүлөңгө болган. Бо
чылын сохтоз тарааның дү-
жүдү дика эвөөн болган. Мал
чөмүнчү културалары көч-
чүт эвөөн белекелеткен.
Ынчангаш сохтозтуң дирек-
тың көдө Совет, хей-иш
организациялар амыг үеде
мал чөмүнчү културалары
арбааларың таарымчалыг
бүтү-ле аргаларың ажылган

турар. Кожаамыс Хакасияда
бистен ийи бригада докта-
мал ажылдап, мал чөмүнчү
културалары тургузарыңа
идекейлиг кырып турар.
Чуртталга болган култура
амыдырал туудуларың, ийи-
тиң чөмүнчүлүгүң, санды-
кы амык-дарың, чонун амы-
дырал хандырылганың, ка-
питал болган үрүмкө сөптө-
гелерин болган өске-даа
ажылдарың талазы-биле
мурувуста соругалап уузе.
Көдө болган суур Советтер-
ниң Бүгү-өйлөң социалист
чарыгыңа кырып турар.
Советтик, оң депутаттары-
ның, доктаамал комсомла-
рың амык улам иде-
кейжидер бис.

Т. КУУЛАР,
Барым-Хемчик районун
Шекпээр көдө Советниң
күсөкөмуңуң даргазы.

ОЧЕРК

Күштүг шуурган өңү чы-
жырадыр силги, дөңгөспүр
укуу ажа сокулуп, коргун-
чуг-ла чаңап турган.

Аалга кел салы-ла, хойжу
өөрөңгө чаңы-биле оон би-
жыдыр өртөп алган. Ол ам
чүгө хойларың халаңган
качар чарып алмың бойд
берген. Эртен-не эрн-биле
деңгелешкен, өткө чоңушкан
ортан хемчигиңиң суу сава-
рын ашкан. Донган хойлар,
былаалар, судга мий деп, си-
ридайын тургулаанар.

— Кыргаш хамык тас хой-
лар сооткан кырып-дыр-
деп, кайдымга хойжу чуга-
лаң.—Болярның ам чөдө соок
чалыпта хондур болза чө-
ве арпас. Күдү бедирге сү-
жүр бадирган, кымыч чө-
дө бо айд деп, мий бөөр
шымчидир суур турган, до-
нуруп өдүрбөңиң аргазы
орындагың көрөң. Дүз
бербес хире болза, ишкөр,
Торгалыг арыңчы, кыры бө-
рим магат чок. Судган ки-
чөө. Өңү хөмө аптар хире
кынып келсе, катташ, даш-
тыга холганыңар дөре
боор...

Хой хойлар, хатна алыс-
кап жүжүгүр чорутуң чоңу-
тга бир, бирде—өске кара-
ганда барып илдиниң, улам
мыр чоруп каары деп, бир
чөдөң бир чөдө доктап,
шымчакың утгай, улам-на
мыр бөр чорыраан. Кадары
хойларың бажым доксам,
хат магымың уулаң чалы-
дан ай деп, ажык чөдөргө до-
тадып тургузуп, дыштан-
ды.

ра каап, шымчидир чоруп
турган, бир-ле чоота иштинге
доктадып тургузупкан. Хой-
лар-да, боду-даа пат туруп
шагырылган. Дүштө аалга
деңгелешкен, чөмүнчүлүгүң
уттунуңаң ам сактың кел-
ген: ашпаан-даа, суукаан-
даа холтоң. Ол хайың чы-
ры, хаттың уузуру, соок дү-
незөөн тууду улам күштөң
турган. Хойжуңуң кедип чо-
раан ой алгы тоңу, илди-
ри суга суукап, уштуң каан
чөвө деп ол, аар, кылаштар-
га шымчидир, халадачыг.
«Орта чөвө боор бе, чайты
шуурган чон мындыг, чакы
камыска үезинде деп, соок
чөөр. Ону бодуң берге, бой-
дуста хөмөргө бир-ле эргиле
болу берген, катап кийи дү-
жүр келти деп сандылар.
Доктадың хой аргазыга
икитиңиң олтурар арга база
чок: чөвө ол, соок, турганга
шымчидир, буттар көңүлү
берген деп. Дону, көжүсө-
дөң, хойларың доктадыр
үр-ле кылаштал турга кан
халазы чоңушканыңың
шымчидир дүмбөй каралыг ө-
түр билдинип турган. Таан-
мыскаады көр. Ол дөмөй-
лө бүтпөс херек болган: оттуң
мын шымчидир калган. Кур-
га-даа болза, донган холдар,
шуурган ону кымыр арга
бербес хире.

Ур «адааншканыңың»
соонда ол хар хатна үе ша-
тырып, күжү номнап, сула-
ры келген.

...Аалда уузуң капчан тур
ири деп дүңгөңгө бодуң
хойжуңуң сагышым амыр-
настап.

Өңү чыжырадыр силги
турар шуурганда көр-
кан ле чап ажы-тоңуң
уудуң чадап, хойлары-биле
кады хивчегеңиң чоруту
ашаңга сагыш чоңап, бажым
барар турганың кыры-
га үерзөөн хемчигиң суу өңү
алыр чоңушкан орган. Уру-
ларын өдөн үндүргөн, даш-
тыга, хат-шуурган аргазыга
уйу-чымды чок олурар хонар
журга таварышкан.

ОЧЕРКТИҢ мадырын ам
номчуктуга таанышты-
райың. Оң ады Осуур-оол,
кадымның ады Суден. Кайы-
зыңың-даа фамилиязы Тумат.
Шуурганың дүңгөн кичөө-
гейиңиң чардыктырар,
оларың эртен орууче, кы-
са-даа бол, хан көрүтүл-
гөңүң Чалааты туртуң оон
биле Улуг-Хемчик Ары То-
галыг чуртуң кыс үең чыл-
дарың сохтоз чыдарыңың
бирөөңдө Чалааты сумууң-
га чаа өг-бүлөңиң немээң. Ча-
лы үезиңиң бир чылы—1942
ыл, немөң фашизмге уду
ССР-ниң улустарыңың Ала-
чурт дайымыңиң ийги чымы,
Октябрь революциязыңың 25
чыл оюуңуң юбилейи—Осуур-
оолдуң сагышымга уттуңу-
бас кылдыр артып калган.

Ынчааргагы Тыва Арат
Республиканың, коллектив-
ажыл-агыйның эге хевир-
МЧАЗ-лер тургузар дөңгө
пачааңың калбарыңа турда,
Осуур-оол Тумат Чалааты
тургускан МЧАЗ-лерин би-
рөөңгө кирген. Ол МЧАЗ

Донган БЕГЗИ

Тыва Совет Эволюцияны
составына каттышкан соода
кап чыл иштинде, холхоттар
тургустуңуңа чедир, ту-
руп келген. Ынчангаш Тумат
МЧАЗ-ден холхотче кирген-
нерин бирөөң.

ДЕВИДЕНЧИ шуурганныг
чайты дүңгө чедир Ту-
мат мичаардагы «Торга-
лыг» холхотча тос чыл хире
үеде хой кадарган. Ол ийиң
хойуң көрүп кажаран, уузе-
туң мерген чугааңыңа деп,
«иерөөн чүвөң чок, көдөр-
бөөн хөвө чок» кийи апар-
ган. Муруңуң хойжуңуң
дүжүлгөңуң уузе-даа, амы-
к-лаа хойжулар өөрөңиң,
оон сүмө ал турган.

Ийи чугула херектиң — а-
тай чыгула чыңгы барын
дүңгө хойларыңың бадур-
чүлүгүң туң чөмүнчү хойлары-
биле эдериптирериң, дара-
ында чымы хойларың тарып
бооздырың холхот баштар
чөв, тускый эртемниңгер бир-
ле дугаарыңда Осуур-оол Ту-
маттың кодамыңа эгелөөң.

Баштайгы хайнак хураган
—аңай, харын-даа хаван олгу
сагышкы кирер уузе куду-
руктуг, кымык ал амытан—
көстүң көргө Осуур-оол биле
Суден чүгө менен, девиден-
чиге турган эвөс, харын чаа
олаңаңга чаа кийи төртү-
гүң деп, өөрүң, омакың
турганар. Ол чымы 270 хой-
лаң 280 хайнак хураганарың
алган! Чаа херектиң үндө-
ниң мичаар салдыңаң.

Колхоз тургузар херекке
топтотуң салышкының кир-
ген Осуур-оол Тумат бодуңуң
холхотчулар бир-ле дугаар
ССР-ниң Улус ажыл-агый-
ның чедикшиңиңиң дөң-
гөңиң көр аас-кежиктиң бо-
ган. Көргөң, билген чүдө-
дир дугайың Москва чөткөң
колхозчу эш-өөрүңе чугаа-
лап, оларың соңуруаңа
айтырларың харымчалы бе-
риң турган.

(Уланчылың).

Чарыштын тилекчилери

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Москваның ажылчы чонна-
рың төлөөкчилери Совет
Россияның болган улусту
Моолдун аразына найыралың
харылааларың тургузар ду-
гайында дугаа-биле 50
чыл оюн байыралдыг бай-
далга демделгээр-биле ноябрь
4-те Эвилдөр бажымыңың
Октябрь салгыга чымылган.

Хураалдың президиумунда—
СЭКП ТК-ның секретари,
РСФСР-ниң Министрлер Че-
гулелениң Даргазы М. С. Со-
ломонов, ССР-ниң Дөдө
Советиниң Президиумунуң
Даргазың орадакчызы А. П.
Ляшко, ССР-ниң Министр-
лер Чөгулелениң Даргазың
оралакчызы И. Т. Новиков,
министрлер-биле болган
тоң алаң чөдөрүңуң дугу-
туңуңуң, хей-ишти органи-
зацияларын, оң иштинде
Совет-моол найырал нити-
лениң төлөөкчилери.

Олар-биле кады — МА-
Р-ниң Совет Эвилдөңдө элчиси
Н. Лусангулатиң, Тайбыңың
болган найыралдыг моол ор-
ганизациялар федерациязы-
ның база Моол-совет найыра-
лың моол организациялар
дедериңиңиң база Моол-со-
вет найырал нитиленниң
МАРН ТК-ның кеңсигүр, ийи-
тилендиң тоң баштар чө-
ниң даргазың орадакчызы
Б. Бадарч баштадыр төлө-
лөң.

СЭКП Москва хооромунуң
секретари Л. И. Греков ба-
йырың хураалды амыткан.
ССР-ниң Эртемгер акаде-
миязың Бүгү-ишти тооту
наститудуңуң директору ака-
демик Е. М. Жуков илеткес
кылың.

«Кө-Тей» сохтоз хиреңиң

ажыл-агыйларың мурун.
Көдө ажыл-агый продукту-
ларын эвөө-биле бүдүрүшкүн
хөргөңгө сохтозтуң салычлары,
күш ажааңчылары уузе
үлүң кырып, тоску беш
чылдың баштайгы чылы-
ның планың даалгаларың
күжөдирин чедикшиңиң
уламыңаң турарлар. Ылаң-
гы сүт-бараан фермазыңда
пачааңың Валентина
Долганна эртен тоң айла-
ның түнөңиң-биле бир ийе-
не оонаштыр 2532 кг сүтү
саарып чыгып алган.

Бо фермада Ондар Бичи-
н Уруг база-ла хой сүт саап
алырыңың мастери аларган.
Эртен тоң айларда ол саар
айларда эш Бичин-Уруг саар
иниңиң бирөөңиң ийе-не
2582 кг ажыг сүтү сагган.
Мында хоочун сааның Зоя
Андреевна Курастикова база-
ла беш чылдың шалычын,
Октябрь байыраалыңа турас-
кааткан чарышма тилекчи-
лериң бирөөң болуп, 2623 кг
сүтү саап алган. Маалдыг
ажылда болган чөмөгө-
лөңиңиңиң ажал-херек-
чи арга-биле чөдө алаң бо
ишчилерин күш-ажымың
үлөң, сохтозтуң баштар чө-
ри маалкаларын тилекчи-
лериң.

ЧУРУКТАРДА: Салычар
(Устунден куду) Ондар Би-
чин-Уруг, Валентина Долга-
нина, Зоя Курастикова,
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотоу.

